

ÚŘEDNICKÝ PERSONÁL NA PERNŠTEJNSKÉM PANSTVÍ PARDUBICE V LETECH 1491–1560

Vítězslav Prchal

Úvodem

První polovina 16. století je pro pardubické dějiny časem jedním z nejhezčích a nejpoutavějších, ale také z nejdůležitějších. A troufám si říci, že nejen pro pardubické dějiny.

Příchodem pánů z Pernštejna do nížiny labského oblouku zde totiž odstartoval postupný a složitý proces přerodu, na jehož prvopočátku bylo malé a nepříliš významné panství a na konci stál vyspělý, strukturovaný režijní velkostatek, jak co do územního rozsahu, tak co do čistého výnosu z podnikání.

Zdárné fungování celého složitého soustrojí, jakým šlechtický velkostatek nepochybně byl, by nebylo vůbec myslitelné bez vrstvy specializovaných profesionálních úředníků, etablojících se většinou z řad nižší šlechty, jež svými schopnostmi a zkušenostmi pomáhali udržet celý systém v chodu.

Můj příspěvek postihuje úsek od roku 1491 do roku 1560, tedy dobu, kdy bylo pardubické panství v držení pernštejnského rodu. Právě tehdy zde proběhla celá řada událostí, ústících ve svém důsledku k vytvoření typického modelu šlechtického velkostatku rané fáze. Na tomto procesu mělo nemalý podíl právě ustavení dobře fungujícího úřednického aparátu a jeho obsazení těmi správnými lidmi. Právě zajištění funkčnosti a fungování správního systému na panství, stejně jako jeho obsazení vhodným úřednickým personálem, to byl jeden ze základních kamenů úspěchu.

Přesně tento výkonný aparát, který tvořil správní ústrojí a skrze vrchnostenské instrukce řídil panství (v tomto případě pardubické), stojí v popředí zorného pole zájmu přítomné stati.¹

Pramenná východiska

Zdaleka ne každé panství umožňuje povahou a množstvím dochovaných pramenů pouštět se do nějakých detailnějších rozborů. V případě Pardubic však to je částečně

¹ Článek vychází z části mé bakalářské práce, kterou jsem obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 2002.

možné. Dříve než začneme, rád bych zde alespoň slovem zmínil nejdůležitější dochované prameny použité v tomto příspěvku. Pro nejstarší období jsou to oba dochované panské urbáře. Část staršího urbáře z roku 1506 byla zpřístupněna v edici,² mladší urbář z roku 1521 zatím ne.³ Dále jsou to tzv. registra rybničná,⁴ kam se za přítomnosti panských úředníků zaznamenávaly náhrady škod poddaným při výstavbě rybníční sítě na Pardubicku. Zajímavým a dosud nevytěženým pramenem jsou registra smírcích smluv poddaných na panství, uzavíraných pod autoritou pána dominia a za arbitráže k tomu povolaných úředníků.⁵ Svou váhu, zejména v souvislosti se snahou postihnout majetkovou držbu panských úředníků přímo v rezidenčním městě, má i první městská trhovářská kniha založená roku 1515.⁶

Je však nutné mít na paměti, že u části původních materiálů, které jsem ve své práci použil, nebyly až na několik čestných výjimek důvodem vzniku správní ani hospodářské účely. Tuto skutečnost je třeba mít při práci s nimi neustále na mysli a podle toho k nim přistupovat. Za tohoto předpokladu nám může třeba i soukromá korespondence Pernštejnů⁷ poskytnout cenné příspěvky k našemu studiu a za podpory ostatních pramenných zdrojů a poznatků již zpracovaných v literatuře pomoci v cestě k vytyčenému cíli. Po tomto více než stručném, ale domnívám se, že i přesto nutném, pramenném exkursu přistupme již k jádru příspěvku.

Pernštejnští úředníci na Pardubicích v letech 1491–1560

Od roku 1491, kdy Vilém z Pernštejna koupil pardubické panství, se v jeho držení vystřídaly celkem tři generace pernštejnského rodu. Až do své smrti roku 1521 tu vládl již zmiňovaný pan Vilém. V rok jeho skonu podědil českou část rodových držav s centrem na Pardubicích mladší ze dvou synů, Vojtěch (†1534). Po roce 1534 se opět spojil všechn rodový majetek v jedné ruce, v ruce Jana z Pernštejna. V posledním období, od Janovy smrti (†1548) až do nuceného prodeje panství královské komoře

² VOREL, Petr: *Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubice v letech 1506 až 1516*. Pardubice 1990 (dále jen *Nejstarší urbář*).

³ Pomínou-li počín Františka Dvorského, který vydal neúplný a chybami zatížený výbor z obou urbářů v ediční řadě Archiv český (dále jen AČ) AČ XVII. Urbář je uložen v SOA Zámorsk, fond Velkostatek Pardubice (dále jen Vs Pardubice), kn. č. 1512.

⁴ Větší část register byla edičně zpracována v AČ XVII, s. 459–547. Originál register se nachází na dvou místech, menší část je v SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 366 (13 folií do r. 1496), zbytek je uložen v SÚA Praha, sign. Rkp. A 103.

⁵ Tento velmi zajímavý doklad právní praxe na panství je uložen v SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1506. Dochovaný svazek obsahuje zápisy z let 1508–1526. Z důvodu nedostatku prostoru se zde bohužel nemohu tímto navýsost zajímavým pramenem blíže zabírat, což ostatně platí i o ostatních představených materiálech.

⁶ Knihu edičně zpřístupnil VOREL, P.: *Knihy rudé města Pardubice (registra z let 1515–1585), Díl první*. Pardubice 1987 (dále jen KR I).

⁷ Většina dochovaných písemností z kanceláře Viléma z Pernštejna byla vydána v Archivu českém (AČ I, s. 70–137, AČ II, s. 136–173, AČ IV, s. 173–228 a svazky AČ XVI a AČ XVII). Část korespondence Jana a Vojtěcha z Pernštejna najdeme vydanou v AČ XX, s. 1–540. Materiálově pestrá a velmi zajímavá registra listů Janových synů vydal VOREL, P.: *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století (edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550–1551)*. Pardubice 1997 (dále jen RLBP).

patřily Pardubice Janovým synům, Jaroslavovi (†1560), Vratislavovi (†1582) a Vojtěchovi (†1561) z Pernštejna.⁸

Prakticky po celou tu dobu měly Pardubice mezi ostatními pernštejnskými statky významné postavení, které do značné míry zapříčinilo i jejich v mnohém ohledu specifický vývoj. Pardubický zámek totiž plnil funkci hlavní venkovské rezidence rodu se všemi k tomu patřícími náležitostmi.⁹ Není účelem této stati zkoumat uvedené souvislosti, ale tato odlišná úloha Pardubic v rámci pernštejnských rodových držav v mnohém ovlivnila i zdejší správní systém, a to je potřeba mít na paměti.

Nicméně v době kdy Vilém z Pernštejna přicházel do Pardubic tu toho mnoho nenašel. Nebyla zde nejen fungující hospodářská struktura na odpovídající úrovni (panství nebylo kompaktní, nýbrž bylo rozdrobeno mezi více věřitelů), ale ani patřičný úřednický personál, jehož profesionální služby se pomalu stávaly pro zajištění správného chodu panství nezbytností. To vše tedy museli Pernštejnové vytvořit.

Některé služebníky si pan Vilém s sebou přivedl již z Moravy,¹⁰ většina z úředníků objevujících se posléze na Pardubicích ale pocházela z řad východočeského rytířstva. V té době bylo ještě zvykem, že valnou většinu úřadů na panských dominiích zastávali nižší šlechtici,¹¹ teprve od konce 16. století začíná do správy velkostatku ve větší míře pronikat měšťanský živel.¹²

V případě pernštejnských Pardubic to však neplatí beze zbytku. Na úřednických místech se tu, byť v nižších sférách hierarchie, objevovali měšťané již dříve a postupně se vypracovávali od prostých písařských funkcí výš (např. písař Burian Bakalář, pozoruhodná postava, která to „dotáhla“ až na hejtmana – viz dále v textu). Klíčová místa byla ale svěřována úředníkům z řad nižší šlechty.¹³

Zde jsme narazili na zajímavý fenomén doby. V okruhu pánů z Pernštejna, ale nejen tam,¹⁴ nejsou výjimečné případy, kdy spolu s postupem po žebříčku funkcí ve

⁸ Pro potřeby tohoto příspěvku se zde omezují jen na několikavětnou telegrafickou informaci o držitelích panství. Z produkce věnující se Pernštejnům zmiňují alespoň VOREL, P. (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice 1995 nebo TÝŽ: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999, kde je možno nalézt i komentovaný přehled dosavadní literatury a edic k pernštejnské problematice.

⁹ Ucelenou syntézu pohledu na „pernštejnské“ období, jednu z nejvýznamnějších period dějin města podává ŠEBEK, František a kol.: *Dějiny Pardubic, I. díl*. Pardubice 1990. Ze starších prací si uchovává svou vážnost pětisvazkové dílo SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic nad Labem, I.–V. díl*. Pardubice 1920–1935 (dále jen *Dějiny I.–V*) Proměny pernštejnské sídelní struktury nastiňuje VOREL, P.: *Rezidenční síť pánů z Pernštejna v 15.–17. století*. Zprávy státního památkového ústavu v Brně, 2000, č. 4, s. 37–50. V širších souvislostech TÝŽ: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.

¹⁰ Například Václav Opršal ze Zher nebo Jakub ze Zlivě, muž, který sloužil Pernštejnovi již od dětství a kterého Vilém zbavil poddanství.

¹¹ BŮZEK, Václav: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech* (dále jen *Nižší šlechta*). Praha 1996, s. 29, 47 aj.

¹² Viz ŠIMEK, Tomáš: *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*. Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 139–168, na s. 140–148.

¹³ Rozhodně však není bez zajímavosti, že vedení tak stěžejního resortu, jako je pro správu panství vedení purkrechtních a sirotčích knih či urbářů, dostávali na starost zpravidla úředníci poddanského původu.

¹⁴ Doklady o podobném postupu máme i z pozdější doby z okruhu posledních Rožmberků či pánů z Hradce.

správním aparátu dominia (tedy i s růstem profesionalizace a kvality služeb, poskytovaných úředníkem panstvu) jde ruku v ruce i postup po žebříčku společenském, který mnohdy vyvrcholí nobilitací.¹⁵

Chtěli-li Pernštejnové získat do svých služeb schopné jedince za řad nižší šlechty, museli jim samozřejmě zajistit odpovídající materiální zajištění. Dělo se tak několika způsobem. Již Vilém z Pernštejna začal systematicky zprostředkovávat spřáteleným rytířům koupi menších statků, které byly v nejtěsnější blízkosti Pernštejnského panství (Valy, Blato atp.).¹⁶ Tento postup měl jednak zajistit majetkovou držbu v blízkém okolí dominia pro případné služebníky, jednak pokládal základ budoucím klientelským vazbám velmože k okolním rytířským rodům. V neposlední řadě měl také eliminovat v blízkosti dominia přítomnost těch osob, kteří před rokem 1491 zástavně drželi části panství a kteří utrpěli postupem Pernštejnů při skupování panství majetkovou újmu. Je vcelku jasné, že s těmito rytíři se v okruhu pernštejnských dvořanů a služebníků mnoho nesetkáváme. Naopak máme ne jeden doklad o dlouhodobě napjatých vztazích.¹⁷

V pozdějších dobách nebylo ojedinělé, že schopní úředníci, již prověřeni činností na jiných pernštejnských panstvích, byli povoláváni do obdobných či vyšších funkcí na rezidenční Pardubice.¹⁸

Další možností, jak vytvořit svým služebníkům materiálové zabezpečení, bylo postoupit jim majetek přímo ve městě nebo na jeho předměstí. Pernštejnové z tohoto důvodu vyčlenili skupinu domů v ulici vedoucí z náměstí k Příhrádce z městské evidence nemovitostí, aby je mohli volně podle své potřeby postupovat k užívání svým úředníkům a dvořanům.¹⁹ Domy pak služebníci užívali zpravidla jen po dobu svého působení u pernštejnského dvora. To však neplatilo v případě, že si úředník řádně zakoupil měšťanský dům, zatížený urbanním platem a spadajícím pod správu městské rady.²⁰ Domy jim pak sloužily jako zázemí při službě na zámku, ale mohli je i dle libosti

¹⁵ Například opět Burian Bakalář, nobilitovaný roku 1541 jako Svítkovský ze Škudel nebo další významné postavy rezidenčních Pardubic, bratři Pavel a Jiří Vanišové, měšťané z Bohdanče, později povýšení s přídomkem ze Ždánic. Ještě o nich uslyšíme.

¹⁶ Viz VOREL, P.: *Život na dvoře Viléma z Pernštejna* (dále jen *Život na dvoře*). Opera Historica 7 (Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku), České Budějovice 1999, s. 331–357, na s. 350.

¹⁷ Trvale špatné vztahy máme doloženy například mezi Pernštejnem a vladyky z Komárova. Doklady o nepřátelství, které trvalo ještě i ve 40. letech 16. století viz AČ XX, č. 572, s. 539, č. 540, s. 573 či SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky, a tvrze Království českého, I. díl, Chrudimsko* (dále jen *Hrady I*). Praha 1995 (3. vydání), s. 46. Známe však i případy, kdy se nepřátelství urovnalo a rytíř potom dokonce vstoupil do služebního poměru k Pernštejnům. Tak například Vilém z Pernštejna zapovídá r. 1520 vstup na své panství kvůli lesnímu pychu vladykovi Hostovskému ze Sudoměře (AČ I, č. 52, s. 113). O 9 let později se ale Hostovský stal fišmistrem na pardubickém panství.

¹⁸ Např. Jindřich Přepýšský z Rychmberku, pardubický místodržící a bývalý hejtman na Hluboké.

¹⁹ Velmi často to byli například hejtmané, neboť městské knihy až na výjimky držbu domů u těchto osob neuvádějí, popřípadě u nich evidují jen držbu takových domů, které svou polohou a velikostí byly pro tak vysokého úředníka k bydlení naprosto nevyhovující. V takových případech byla skutečnost patrně taková, že hejtman dostal od vrchnosti do užívání lepší dům a na vlastní náklady si k tomu přikoupil ještě jeden či více menších.

²⁰ Jak ještě několikrát uvidíme, takové případy nebyly v Pardubicích zdaleka ojedinělé a máme je poměrně dobře zdokumentované.

prodávat či směňovat a nejednou se také stalo, že v domě bydleli i v době, kdy již nebyli k Pernštejnům ve služebním poměru. Je doloženo, že staří zasloužilí úředníci a služebníci žili ve svých domech ve městě „na penzi“ a vrchnost jim vyplácela rentu na živobytí.²¹

To byla však jen jedna stránka majetkového přínosu služby. Ani dnes se nedělá zadarmo a v dobách, o kterých mluvíme, tomu nebylo jinak. Základní formou odměny za poskytované schopnosti a služby bylo služné. Jeho výše byla značně variabilní. Závisela na mnoha faktorech: na finančních možnostech vrchnosti, na zastávaném postu, na osobních vztazích úředníka a pána a v neposlední řadě i na soudobé cenové hladině. Přímo z Pardubic nemáme prameny, ze kterých by se dala vysledovat výše služného úředníků, ale z širšího perňštejského prostředí se nám dochovaly doklady tohoto typu. Hofmistrovská instrukce Vojtěcha z Pernštejna z doby asi kolem roku 1525²² nám podává přehled o ročních platech zaměstnanců na hradech Potštejn (správní středisko stejnojmenného panství) a Litice. Tehdejší hejtman potštejského panství dostával roční plat ve výši 40 kop grošů, potštejský purkrabí již výrazně méně – jen 20 kop.²³ Na sídelních Pardubicích – vzhledem k jejich důležitosti a nepoměrně vyššímu výnosu z panství to asi bylo o něco více, přesnou sumu však nejsme schopni určit.²⁴

Vyplácení služného bylo však jen jednou, a to nikoliv nejvýnosnější, formou získávání finanční hotovosti vrchnostenských úředníků. Další možnosti byly velmi rozmanité a většinou také v pramenech nepříliš snadno zachytitelné. V první řadě to byly různé formy osobních darů a odměn od velmožů, dále např. vlastní zděděné peníze či věna manželek. Velkou roli hrály i méně čestné, ale o to rozšířenější formy obohacování, jako úplatky, zatajování nevidovaných přebytků z režijního podnikání na panství či přímá defraudace svěřených peněz. Zpravidla zcela zanedbatelnou úlohu hrálo vlastní podnikání služebníků na svých statcích.²⁵

Každopádně mnozí vrchnostenská úředníci získali během své služby značné finanční obnosy, které potom za určitých podmínek byli, ať už oni nebo jejich blízcí příbuzní, ochotni svým zaměstnavatelům za účelem dalšího vlastního zisku půjčovat a úvěrovat. V případě Pernštejnů byla tato praxe běžná především od čtyřicátých let 16. stol. a v pozdější době finanční krize přerostla do oblundných rozměrů. Studium tohoto problému by však vydalo na samostatnou práci.²⁶

²¹ Doklady o vyplácení „důchodu“ starým dvořanům viz VOREL, P.: *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století (edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550–1551)*. Pardubice 1997 (dále jen RLBP), č. 395, s. 220.

²² AČ XXII, č. 46, s. 56–77.

²³ Tamtéž, s. 72. S dalších funkcí dostával např. důchodní písař 8 kop, taktéž, pojezdny, rybníční písař 7 kop, polesný 12 kop, kuchmistr 6 kop či hlásný 3,5 kopy.

²⁴ Druhým dokladem, pro nás však spíše ilustrativním, je hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555 (VOREL, P.: *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*. Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 97–126), která nám poskytuje údaje k výši finanční odměny lidí, zajišťujících provoz Vratislavova „cestovního“ dvora.

²⁵ K formám zisku hotovosti u panských úředníků blíže BŮŽEK, V.: *Nižší šlechta*, s. 30–46.

²⁶ Analýzu úvěrových aktivit panských úředníků ve druhé polovině 16. století zejména v jihočeském prostředí podává BŮŽEK, V.: *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*. Praha 1989, s. 23–77.

I z výše uvedených důvodů se postupem času vytvořil mezi pánem a úředníkem pevný a nadále utužovaný pracovní a mnohdy i osobní vztah, který měl navenek mnoho rovin a tvářil se nejrozmanitějšími způsoby. Já však směřuji jinam. Následující řádky mají za úkol postihnout personální obsazení vyšších pater správního aparátu pardubického panství a seznámit s osobami na jednotlivých úřednických postech v průběhu celé perňštejnské éry.

Jen o stupínek níž než šlechtic a majitel panství stál hejtman (i ten je také v pramenech často nazývaný prostě „úředník“). Měl na starosti řízení správy a chodu panství. Ostatně sám pan Vilém z Pernštejna v jednom ze svých dopisů vyjádřil velmi pregnantně svůj názor na činnost tohoto muže slovy: „*Na auředníka mi nežalujte. Neb znáte sami, že proto auředníka mám, aby mého opatroval; pakliby jináč činil, učinil bych já jemu tak, jakžby zaslaužil.*“²⁷

Prvním perňštejnským hejtmanem sídlícím z počátku na hradě na Kunětické hoře byl Jindřich Březnický z Náchoda. První zmínka o něm je datována 5. 11. 1490.²⁸ Jindřich pocházel z větve vladyckého rodu z Náchoda, která psala podle Březníku na Třebíčsku, kde se ve 14. stol. usadila.²⁹ Jako nejvyšší úředník na panství se objevuje jako svědek u důležitých událostí, které se tehdy odehrávaly.³⁰ Zdá se, že na Pardubicích získal i určité zkušenosti při stavbě rybníční sítě, které později zužitkoval za svého působení na Moravě. V souvislosti s přenesením hlavní rodové rezidence na Pardubice sem, patrně roku 1492, přesídlil i hejtman a vrchní správa panství.

Dne 25. května 1492 je totiž na Kunětické hoře jmenován purkrabí Ctibor z Bukůvky a na Růdnici.³¹ Text smlouvy hovoří jasně: „*Já Vilém z Pernštejna...udělal jsem smlúvu s slovutným panoším Ctiborem z Bukuovky a na Růdnici, ...o hrad Kunětickú Huoru, že on jí má držeti a ode mne na ní úředníkem býti.*“³²

Purkrabí, to je také druhý titul, který se výslovně v pramenech objevuje. Byl hejtmanovým podřízeným, který se staral hlavně o chod toho kterého sídla, k němuž byl jmenován, jak to ostatně vyplývá z jmenované smlouvy s Ctiborem.³³ Na hradě vydržoval 12 holomků, 5 hlásných, 2 vrátné a pověžného. Pan Vilém mu za vykonané

²⁷ AČ II, č. 134, s. 168, dopis z 18. 2. 1521 Hanušovi Haugvicovi z Biskupic.

²⁸ AČ XVI, č. 438, s. 359. Zajímavé je, že perňštejnský hejtman sídlil na Hoře ještě před tím, než ji Vilém z Pernštejna oficiálně koupil! Královská listina, povolující výplatu panství, je totiž datována až k 13. 11. 1490.

²⁹ *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM* (dále jen OTTOVA encyklopedie), heslo Březnický z Náchoda. Rodokmen Březnických z Náchoda podává SCHWALLER, Jan: *Hejtmané na pardubickém panství za Viléma z Pernštejna v letech 1490–1521*. Heraldika a genealogie 27, 1994, s. 112.

³⁰ Kupř. byl 10. 6. 1491 přítomen zlistinění aktu, kterým Jiřík Pardubský z Miletínka prodává Pardubické panství Pernštejnům. AČ XVI, č. 477, s. 385.

³¹ Vladycký rod z Bukůvky pocházel ze vsi Bukovka SZ od Pardubic. Před rokem 1400 však Bukovku ztratili. Ta se kolem pol. 15. stol. dostala do držení jedné větve rodu z Hustřířan, kteří se poté psali Bukovští z Hustřířan. Viz SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 71. Její příslušník Beneš Bukovský byl později též ve služebném poměru k Pernštejnům.

³² AČ XVI, č. 542, s. 434.

³³ Nicméně, purkrabí jakožto druhý nejvyšší úředník na panství bývá přítomen i u různých událostí či jednání zásadnějšího charakteru. Viz dále.

služby přislíbil plat 90 kop grošů ročně a výslovně mu uložil, že „jiného nemá na práci míti, než zámku hleděti a k Šeperce rybníku dohlédati.“³⁴ Ctibor z Bukůvky však nebyl prvním pernštejnským purkrabím – Pan Vilém totiž patrně ještě nedlouhý čas využíval služeb předchozího purkrabího, který ještě sloužil předchozím majitelům Minsterberkům – Duchoně z Rybitví.³⁵

Ani Ctibor se však ve funkci dlouho neohřál.³⁶ Roku 1493 byl jmenován purkrabím na Kunětické hoře a zároveň na Pardubicích Jan Bušek z Hodkova.³⁷ Naskytá se domněnka, že se tímto spojila správa pardubického a kunětickohorského panství. Kdo byl ale v té době hejtmánem se mi nepodařilo zjistit. Jindřich Březnický z Náchoda se totiž na Pardubicích po roce 1492 neobjevuje. V pernštejnských službách ale zůstal i nadále, jen přešel na Moravu, konkrétně na Třebíčsko, snad aby byl blíže svým vlastním statkům.³⁸

Jan Bušek byl ve službě u pana Viléma již dříve, jako purkrabí na Pardubicích je uváděn už 17. 4. 1492.³⁹ Od roku 1496 se také z titulu své funkce objevuje v rybníčních registrech při vyměřování náhrad škod poddaným.⁴⁰ Naposledy se tak děje roku 1503.⁴¹ Spolu s ním je již uváděn nový pardubický hejtmán Jan Bartošovský z Labouně.

Jan Bartošovský z Labouně působil v hejtmánské funkci mezi lety 1498–1507.⁴² Vystupuje jako prostředník při různých událostech,⁴³ jeho stopy jsou patrné i při budování rybníční sítě.⁴⁴ U pana Bartošovského již můžeme prokázat i držení nemovi-

³⁴ Tamtéž, s. 435.

³⁵ Je ještě uváděn 17.10. 1491. Viz AČ IV, č. 18, s. 192.

³⁶ J. SCHWALLER (c. d., s. 105) míní, že zůstal v pernštejnských službách i nadále. Podmiňuje to účastí na dvou smlouvách z r. 1507 (AČ XVII, s. 89 a 90). Nemyslím si, že je bezpodmínečně nutné, aby „pan Ctibor“, který obě smlouvy spolučetí, byl totožný s Ctiborem z Bukůvky, i když to jistě možné je. Nedlouho potom, r. 1511, se totiž ve Vilémových službách objevuje i jiný Ctibor – Ctibor z Lancova (AČ XVII, č. 932, s. 147). Jedná-li se však skutečně o Ctibora z Bukůvky, pak byl ještě roku 1507 zakoupen v Pardubicích (VOREL, P.: *Nejstarší urbář*, s. 36, 37), téhož roku prodal louku na Zeleném předměstí (Tamtéž, s. 47).

³⁷ AČ VI, č. 303, s. 533.

³⁸ R. 1504 se účastnil velmi zodpovědné práce, totiž vyměřování rybníků na pernštejnském panství Třebíč („...dle vyměření...Jindřicha z Náchoda“ – AČ VI, s. 543). Naposledy se připomíná 19. 7. 1510, kdy svědčil Janovi z Pernštejna na kupní listině na ves Bojanovice (AČ VI, s. 544). Nedlouho po tomto roce zemřel. Jindřich Březnický z Náchoda, jež se připomíná r. 1533 v listu krále Ferdinanda moravským úředníkům, je jeho synovec. Viz AČ XX, č. 85–88, s. 29–31.

³⁹ Tehdy pečetil smlouvu, kterou Jiřík Pardubský z Miletínka převáděl své právo na Sezemice Vilémovi z Pernštejna. Viz AČ IV, s. 199.

⁴⁰ Bez zajímavosti není ani zmínka, která mu připisuje přímý stavební podíl na rybníční soustavě: „...že se jim nějaká škoda stala těmi strúhami, kteréž pan Bušek dělal.“ AČ XVII, s. 472.

⁴¹ Tamtéž, s. 494–495.

⁴² SCHWALLER, J.: c. d., s. 106. Na s. 133 rodokmen Bartošovských z Labouně.

⁴³ Jako hejtmán je poprvé uváděn 15. 5. 1498 jako svědek na Vilémově listině na právo na zástavu vsí (AČ VI, s. 537).

⁴⁴ Prvý datovaný zápis v rybníčních registrech v jeho přítomnosti je z 13. 5. 1502, ale na náhrady škod dohlížel již dříve. R. 1503 pečetil (s úředníky Janem Buškem z Hodkova a Hynkem z Heřmenína) smlouvu mezi Vilémem z Pernštejna a Zdeňkem Kostkou z Postupic o mlýn v Dvakačovicích (AČ XVII, s. 495). Naposledy je zmiňován 14. 6. 1507 (Tamtéž, s. 497).

tosti ve městě. V první revizi nejstaršího urbáře je k roku 1507 uveden jako majitel objektu na Zeleném předměstí.⁴⁵ Poslední zmínka o něm pochází z roku 1510,⁴⁶ to již ale nebyl hejtmanem. Dav roky před tím⁴⁷ totiž Bartošovského vystřídal Bohuslav Běškovec z Běškovic, který setrval v úřadu až do Vilémovy smrti.⁴⁸

Bohuslav Běškovec byl nepřehlédnutelnou osobou správního aparátu Vilémovy doby, a to nejen délkou setrvání v úřadě (13 let). Pan Vilém si ho spolu s dalšími věrnými služebníky vybral k pečetění svých závětí,⁴⁹ roku 1511 je přítomen při ukládání Vilémovy závěti na brněnském „rathúzu“,⁵⁰ taktéž roku 1520 ho Pernštejn pověřil, aby uschoval jeho druhou závěť na Staroměstské radnici.⁵¹ Stejně jako jeho předchůdci v úřadě asistoval při náhradách škod vzniklých stavbou rybníční sítě, v letech 1516–1518 se v této souvislosti objevoval i na bydžovském panství, uzavíral smlouvy o čištění struh.⁵² Podle urbáře z r. 1506 držel už tohoto roku dvůr, zahradu a polnost na Zeleném předměstí.⁵³ Avšak revize z roku 1507 ho již nezachycuje. Snad se po požáru přestěhoval do některého z vrchnostenských domů vnitřního města, které byly vyjmuty z pravomoci městské rady a osvobozeny od urbárních platů.⁵⁴

Pan Běškovec působil i jako „smlůvce“ při jednání pardubického smírčího soudu, jeho jméno se často objevuje v registrech smluv poddaných.⁵⁵

Považuji za pravděpodobné, že Bohuslav Běškovec z Běškovic po smrti svého chleboďárce odešel z perňštejnských služeb, neboť po roce 1521 se s jeho osobou na Pardubicích již nesetkáme.

Roku 1503 se poprvé setkáváme i s dalším Vilémovým mužem, s Matyášem z Kosoře. Pan Matyáš figuruje jako jeden ze zástupců vrchnosti na smlouvě s Hradeckými

⁴⁵ VOREL, P.: *Nejstarší urbář*, s. 45.

⁴⁶ Děje se tak opět na smlouvě mezi Vilémem z Pernštejna a Zdeňkem Kostkou z Postupic o dvakačovický mlýn (AČ XVII, č. 902, s. 121), tentokrát však ze 7. 5. 1510. Na smlouvě je už jako hejtman uváděn Bohuslav Běškovec, z Běškovic, jako „úředník na Pardubicích“ (v tomto případě se jedná o purkrabího), Matyáš z Kosoře.

⁴⁷ AČ XVII, č. 868, s. 93. Smlouva z 1. 4. 1508, kde je poprvé uváděn jako hejtman (v Pernštejnových službách se ale vyskytuje už o rok dříve).

⁴⁸ Viz SCHWALLER, J.: c. d., s. 111. Na s. 113 genealogické schéma Běškoviců z Běškovic.

⁴⁹ Spolupečetil druhou z 30. 4. 1515 (AČ XVII, č. 1004, s. 209–220) a třetí, poslední, z 5. 9. 1520 AČ XVII, č. 1068, s. 275–279).

⁵⁰ AČ XVII, s. 147.

⁵¹ AČ XVII, s. 267. Spolu s ním byli další Pernštejnovi služebníci Čeněk Pařízek z Pařízku, Václav Tumbergar jinak Šváb z Nové Vsi a Vilémův písař Pavel z Hory Obránské.

⁵² Registra rybníčná jeho jméno zachycují celkem 6×, poprvé roku 1509 a pak až mezi lety 1516–1520. AČ XVII, s. 501–533.

⁵³ VOREL, P.: *Nejstarší urbář*, s. 44–45.

⁵⁴ Tím by se dalo vysvětlit, proč ho městská tržní kniha založená roku 1515 zaznamenává pouze jako zástupce Jeho Milosti Pána při prodeji domů po požáru postavených na vrchnostenský náklad (KR I, č. 4, s. 20 a č. 69, s. 30).

⁵⁵ V této souvislosti není bez zajímavosti jeden zápis z r. 1512, kdy se stala smlouva „panem Zdeňkem Lukaveckým, v ty čiasy hejtmanem na Pardubicích...“ (SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1506, fol. 18v nové foliace). Téhož roku, stejně jako před tím a potom, je ale jako hejtman uváděn Běškovec! Celá záležitost podle mého názoru ilustruje tehdejší nedůslednost v užívání výrazů při označování panských úředníků.

měšťany, která upravovala poměry v otázce vydávání zběhlých lidí a sirotků.⁵⁶ V té době byl ještě purkrabím na Potštejně. Nedlouho potom ale z vůle pána změnil působišťe, roku 1508 je již označován jako „úředník na Pardubicích“.⁵⁷ Od toho roku také můžeme vypořozovat jeho činnost v registrech smluv poddaných. Býval přítomen při uzavírání důležitějších smluv, zpravidla tehdy, kdy jednou stranou byl královéhradecký měšťan nebo vладыka z okolí. Hned se dozvíme proč. Nejdéle od roku 1509 totiž zastával na Pardubicích stejný post jako kdysi na Potštejně, tedy purkrabího.⁵⁸ Ještě roku 1519 byl přítomen při vyměřování lesního porostu určeného k mýcení,⁵⁹ poslední zmínka o něm je o rok později v rybnických registrech.⁶⁰ Po roce 1520 se v pramenech již nevyskytuje, materiály evidující držbu nemovitostí v Pardubicích ho neuvádějí vůbec.

Vilémův syn Vojtěch z Pernštejna začal nedlouho po otcově smrti v roce 1521 a převzetí části majetku do vlastních rukou organizovat správu dominia po svém. V mnohém navázal sice na Vilémovo budovatelské dílo, ale nechal například nově specifikovat poddanské povinnosti a sepsat je do urbáře, provedl také personální změny v úřednické hierarchii. Některé otcovy úředníky, hlavně na vedoucích postech, nahradil „svými lidmi“.

Mimo to sepsal i instrukce pro správu panství,⁶¹ které patrně blíže specifikovaly postavení jednotlivých osob v rámci správy dominia, rozlišovaly kompetence jednotlivých úředníků a závazně kodifikovaly normy, které zůstaly platné prakticky až do doby prodeje panství královské komoře roku 1560. V době sepsání instrukcí už nejspíše byl hejtmanem Václav Chroustenský z Malovar,⁶² který do úřadu nastoupil krátce po převzetí panství Vojtěchem.

Ve službách na Pardubicích ho můžeme poprvé identifikovat roku 1520, a to jak v registrech poddanských smluv, tak při náhradě škod poddaným v rybnických registrech. Tou dobou již patrně zastával vyšší funkci, protože náhrady se děly „*skrz rozkázání pana Václava Chroustenského z Malovar, ty časy úředníka na Pardubicích.*“⁶³ Následujícího roku střídá ve vedení panství Bohuslava Běškovce z Běškovic. Poté se začíná častěji objevovat i ve zmiňovaných v registrech smluv poddaných, a to až do roku 1526.⁶⁴ Toho roku přestal sloužit svému účelu zachovaný svazek register. V hejtmanské funkci ale působil i nadále. Roku 1525 si totiž kupuje dům ve městě za

⁵⁶ Smlouva z 25. 7. 1503, AČ IV, S. 207–8.

⁵⁷ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1506, fol. 4v nové foliace.

⁵⁸ „...pan Matyáš z Kosoře, purkrabí ty časy na Pardubicích.“ Tamtéž, fol. 12r nové foliace.

⁵⁹ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1512, fol. 215 – pořizení o lesích z r. 1519.

⁶⁰ AČ XVII, s. 509.

⁶¹ Instrukce se bohužel nezachovaly, ale zmiňuje se o nich sám Pernštejn v zachovalém zřízení pro hejtmana panství.

⁶² Václav Chroustenský pocházel z vладыckého rodu, jehož počátky sahají do 14. stol. a který se psával podle tvrze v Malovarech na Velvarsku. Viz OTTOVA encyklopedie, heslo Chroustenský z Malovar.

⁶³ Tamtéž, s. 525.

⁶⁴ Zde máme několikrát i výslovně doložen Václavův úřad. Např. roku 1524, v sobotu před sv. Pavlem byla učiněna smlouva mezi „urozeným panem Václavem Chrustenským z Malovar hajtmanem jeho milosti pana z Pernštajna na místě Duchka Brčičky ze Sezemic...“ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1506, fol. 88v nové foliace.

120 kop míšeňských.⁶⁵ Jeho odchod z Pardubic můžeme nejspíš spojovat s rokem 1528.⁶⁶

Ještě v době kdy byl Chroustenský v úřadě došlo k další významné události. Mám na mysli vydání zřízení, obsahující pokyny vrchnosti ke správě pardubického panství.⁶⁷ Zřízení je patrně výtahem z výše citovaných obsáhlejších instrukcí. Vojtěch z Pernštejna zde již přesněji specifikuje povinnosti úředníků, podílejících se na řízení velkostatku, především hejtmana, purkrabího a hospodářských písařů. Dovídáme se také, že již dříve některým specializovaným úředníkům vydal vlastní instrukce, zůstávající i nadále v platnosti.⁶⁸ Na vrcholu úřednické „pyramidy“ zůstává pochopitelně hejtman panství (kterému je celý soubor adresován), jeho nejbližším spolupracovníkem je purkrabí pardubického zámku.⁶⁹

Nejvyšším úředníkem byl sice hejtman, ale ve sporných záležitostech či v případě, že by si sám nevěděl rady, měl se vždy obracet na pana Vojtěcha. Pernštejn tedy měl stejně jako jeho otec výhradní pravomoc rozhodovat, kontrolovat a korigovat činnost úředníků a ponechal si tak rozhodující vliv nad chodem dominia. Rozdíl byl v tom, že díky utvoření a konsolidaci základní podoby všech struktur velkostatku v předchozím období mohl už Vojtěch poměrně jasně vymezit pole působnosti všech úředníků a správa panství tak mohla v případě potřeby fungovat více méně sama, bez přímých zásahů a podpory ze strany vrchnosti.

V této souvislosti považuji za vhodné informovat o postu místodržícího neboli regenta, jak se vyvíjel za vlády pana Vojtěcha. Podobnou instituci zavedl již Vojtěchův otec, ale v posledních letech jeho života, kdy převážně pobýval na pardubickém zámku, ztratilo obsazování tohoto postu smysl. Vojtěch nejprve funkci obnovil, ale posléze zřejmě nabyl dojmu, že není tak nutná, jak si zprvu myslel. Při příležitosti vydání hejtmanské instrukce ji proto opět zrušil slovy: „*Což se pak toho artykulě v zřízení předešlém zapsaného, kteráž se vztahoval na ty osoby, kteréž sem byl na svém místě ustanovil, dotýče: poněvadž z toho sešlo, a všecko já k sobě přijímám, protož i takové věci, což se na ty osoby vztahovalo...se mnou raddu beř a mne vznášej.*“⁷⁰ Ale ani při tom nezůstalo. Od druhé poloviny 20. let 16. století máme v úřadě regenta doloženého Jana Tamchyna z Doubravice a na Tošově. Konkrétně se tak děje roku 1529,⁷¹ a z one

⁶⁵ Jednalo se o čp. 52 na rohu náměstí a dnešní Klášterní ulice. Koupil ho od Jana Bořka z Poličan (příbuzný pozdějšího hejtmana Čeňka Bořka). K domu mu byl přidán stůl a nádobí k várce piva. Viz KR I, č. 108, s. 37.

⁶⁶ Tehdy prodal svůj dům ve městě a odešel na Moravu, kde si roku 1530 zakoupil statek Myslibořice. Dům prodal jen za 90 kgm v hotovosti, při prodeji ho zastupovali kolegové Beneš Bukovský z Hustřířan a Jan Záruba z Hustřířan. Viz KR I, č. 151, s. 43

⁶⁷ AČ XXII, č. 47, s. 77–86.

⁶⁸ V artikuli 18 se píše o „zřízení fišmajstrům Pardubským ode mne vydaná,“ (AČ XXII, č. 47, s. 81).

⁶⁹ V textu je pouze výslovně zmiňován dlouholetý úředník Pavel Vaniš bez uvedení funkce. Vzhledem k pracovní náplni, jež mu zřízení připisuje, byl v té době se vši pravděpodobností pardubickým purkrabím.

⁷⁰ AČ XXII, č. 47, s. 78.

⁷¹ AČ XX, č. 235, s. 341. „*Jan Tamchyna z Doubravice, hejtman a správce všech statků Vojtěcha z Pernštejna, kvituje měšťany Nového Města nad Metují ze 100 kop gr. míš., kteréž jim byly zapůjčeny...k jejich živnostem.*“

písemnosti nám i vyplývá náplň jeho činnosti. Měl řídit a koordinovat správu všech Pernštejnových statků, jehož majetek byl vskutku úctyhodný. O tři roky později figuruje na smlouvě Vojtěcha z Pernštejna s hradeckými měšťany.⁷²

Tamchyna sídlil při hlavní Vojtěchově rezidenci na Pardubicích. Ve městě vlastnil dům čp. 93 v Kostelní ulici, který mu daroval pan Vojtěch a jež on sám roku 1536 daroval manželce Johance z Talmberka.⁷³ Ještě víme, že již roku 1524 mu Vojtěch taktéž daroval grunt na Zeleném předměstí (na rohu dnešní Jindřišské ul. a tř. Míru).⁷⁴ Jan Tamchyna zastával svěřený úřad až do Vojtěchovy smrti. Na svého regenta pamatoval Pernštejn i důchodovou rentou v testamentu.⁷⁵

Vraťme se ale zpět k hejtmanovi. Zmiňovaný Václav Chroustenský z Malovar byl posléze na rok nahrazen Janem Hlaváčem z Vojenic.⁷⁶ Vzhledem ke krátkodobému intervalu jeho působení ve funkci ho hospodářské prameny, které jsem měl k dispozici, nezachycují. Těžko o něm tedy říci něco konkrétního.

Posledním hejtmanem za Vojtěchova života byl mezi lety 1530 a 1534 Václav Dobřenský z Dobřenic.⁷⁷ Dobřenští⁷⁸ měli majetky v sousedství pernštejnských držav a to může být také důvod, proč pardubické majetkoprávní záznamy neevidují u Václava Dobřenského nějakou držbu nemovitostí. Ještě jedna zajímavost: Václav byl bratrancem jiného příslušníka téhož rodu, Kunáta mladšího z Dobřenic a na Valech. Kunát byl známým rybníkářem té doby, za časů Viléma z Pernštejna významně se podílel na výstavbě pardubické vodohospodářské soustavy. Pracoval též v jižních Čechách, a v době, kdy byl Václav Dobřenský hejtmanem na Pardubicích, využíval pan Vojtěch z Pernštejna Kunátových služeb na svém panství Nové Město nad Metují.⁷⁹

Člověkem, se kterým se setkáváme na Pardubicích teprve za Vojtěcha z Pernštejna, byl Beneš Bukovský z Hustířan. Původ měl v rozvětvené východočeské vladýcké rodině, z níž příslušníci dalších větví, zejména Zárubů a Rodovských, též stáli ve služebném poměru k Pernštejnům. Beneš pocházel z bukovské pošlosti.⁸⁰ Od začátku 20. let Beneše evidují jak rybníční registra, tak registra smluv poddaných. Právě v těchto

⁷² Tamtéž, č. 293, s. 370–371. Tehdy dohadoval podmínky nově zakládaného rybníka Hradeckých tak, aby nečinil škody Vojtěchově rybníční soustavě.

⁷³ KR I, č. 285, s. 67. Roku 1540 paní Johanka dům prodala za 100 kop míš. Tamtéž, č. 286, s. 67.

⁷⁴ SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 244 a KR I, č. 93, s. 34.

⁷⁵ Po Vojtěchově smrti měl jednorázově obdržet sumu 200 kop gr. českých a navrch ještě „do jeho živnosti aby mu dávano bylo každý rok třidceti kop grošuo^v českých, však rozdílne, polovici při svatém Havle a polovici při svatém Jiří.“ AČ XX, č. 283, s. 365.

⁷⁶ ŠEBEK, F. a kol: c. d., s. 114.

⁷⁷ Tamtéž, s. 114. Jako hejtman na Pardubicích se objevuje 10. 8. 1531 na smlouvě mezi JMtí pánem a poddanými z Komárova o čištění struh. Viz AČ XX, č. 278, s. 356.

⁷⁸ Václav Dobřenský pocházel asi z lhotské větve tohoto velmi početného vladýckého rodu, který nosil v erb^u bílého čápa (odtud také přízvisko Čáp, které se v pramenech u některých příslušníků rodu objevuje) a psal se podle Dobřenic na Královéhradecku.

⁷⁹ Osudům Kunáta Dobřenského se věnoval VOREL, P.: *Český rybníkář Kunát mladší z Dobřenic (1465–1539)*. Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 57–88.

⁸⁰ Tů založil v polovině 15. stol. Majnuš Chvalkovský z Hustířan, když koupil ves Bukovku SZ od Pardubic. Viz SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 71. Beneš a jeho bratři prodali r. 1513 Bukovku Vilémovi z Pernštejna, rod se ale podle ní nazýval i nadále.

pramenech je až do r. 1524 důsledně titulován jako „úředník ty čiasy na Pardubicích“. Z toho usuzuji, že mohl někdy v té době zastávat vyšší post, snad úřad purkrabího. Pan Beneš však zůstal na Pardubicích déle. Z dodatečně dopsané zmínky do rybníčních register zjišťujeme, že ještě roku 1527 figuroval na smlouvě s Podůlšanskými o opravu mostu,⁸¹ o rok později prodává svou louku na dnešním Bílém předměstí.⁸² Ještě v listopadu 1534 byl v pernštejnských službách.⁸³ Teprve po tomto datu jsem o něm již další zmínky nenašel.⁸⁴

Po náhlé smrti Vojtěcha z Pernštejna v Praze 17. 3. 1534 přichází na Pardubice jeho bratr Jan. Nelze přehlédnout ani jeho zásahy do dominikální správy. Jak víme, tak už v době Janova zesnulého bratra bylo výhodné, podobně jako třeba u jihočeských Rožmberků,⁸⁵ zřídit úřad regenta neboli vrchního hejtmana, který koordinoval správu všech pernštejnských panství. V době, kdy Jan z Pernštejna přebírá všechnu rodový majetek obrovského rozsahu,⁸⁶ stane se regentova činnost ještě potřebnější. Místo Jana Tamchyna z Doubravice zasedne za „regentský stolec“ jiný Pernštejnův muž, Jindřich Přepýšský z Rychmberka.⁸⁷

Nutno ale předeslat, že Jindřich Přepýšský nebyl tak úplně mužem jen tohoto Pernštejna. Máme totiž doloženo, a to přímo v závěti Janova bratra, že již před rokem 1531 sloužil jako hejtman na Hluboké nad Vltavou,⁸⁸ a už roku 1512 svědčil Vilémovi z Pernštejna na jedné z listin.⁸⁹ Můžeme předpokládat, že jeho příchod na Pardubice souvisí už s prodejem hlubockého panství v roce 1534,⁹⁰ ale jasně doloženého jej máme až roku 1536. Tehdy mu Jan z Pernštejna darem postoupil dům čp. 58 na náměstí.⁹¹ Jindřich ho však dlouho neužíval, o dva roky později dům prodal za 250 kop míšeňských.⁹² Stalo se tak patrně v souvislosti s koupí většího a výstavnějšího domu čp. 15 v Pernštýnské ulici, ve kterém již zůstal o poznání déle.⁹³ Ještě roku 1563, tedy tři roky

⁸¹ AČ XVII, s. 526. Spolu s ním smlouvu uzavírali Jan Tamchyna z Doubravice, regent Vojtěcha z Pernštejna, a Jiří Sadvinský ze Sloupna.

⁸² KR I, č. 155, s. 47.

⁸³ AČ XX, č. 317, s. 378–379. Pečetí list, kterým Jan z Pernštejna povoluje Fryštátským zřídit si ke své potřebě pět rybníků.

⁸⁴ SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 38 uvádí, že úředníkem byl až do roku 1535, roku 1528 prý byl hejtmanem.

⁸⁵ Úřad regenta byl na rožmberském dominiu sice oficiálně zřízen až v druhé polovině 16. stol., ale již v této době ho neoficiálně zastává českokrumlovský hejtman. K situaci u Rožmberků blíže CIRONISOVÁ, Eva: *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století*. Sborník archivních prací 31, 1981, s. 105–178.

⁸⁶ Viz VOREL, P.: *Pozemkový majetek Jana z Pernštejna v Čechách a na Moravě k roku 1540*. In: *Pernštejn – středověký hrad na Moravě*. Brno 1996, s. 14, mapa č. 6.

⁸⁷ ŠEBEK, F. a kol.: c. d., s. 130.

⁸⁸ AČ XX, č. 283, s. 365. Vojtěch z Pernštejna odkazuje po své smrti „*Jindřichovi Přepýškému z Rychmberka, služebníku a úředníku mému na Hluboké*“ 100 kop gr. českých. A. Sedláček uvádí, že ještě roku 1529 byl úředníkem na Novém Městě nad Metují. Viz OTTOVA encyklopedie, heslo Přepýšský z Rychmberka.

⁸⁹ AČ VI, s. 545. Kupní listina uzavřená mezi Vilémem z Pernštejna a Ladislavem z Boskovic.

⁹⁰ Novým majitelem se stal Ondřej Ungnad ze Sonnecku. Byl manželem Janovy neteře Bohunky z Pernštejna. Převod panství do jeho rukou se uskutečnil v souvislosti s úhradou Bohunčina věna.

⁹¹ KR I, č. 294, s. 68. V týž den darování získala vrchnost dům výměnou s písařem Pavlíčkem.

⁹² Tamtéž, č. 295, s. 68. Ještě r. 1558 bere Jindřich z domu splátky kupní ceny.

⁹³ Tamtéž, č. 301, s. 69. Dům koupil za 277 kop míšeňských.

po prodeji Pardubic komoře, a v době, kdy Přepýšský již dávno nebyl v úřadu, jej drží manželka Markyta Přepýšská z Dobré Vody.⁹⁴ Nebyl to však jediný jeho majetek ve městě – mezi roky 1538 a 1542 vlastnil předměstský dvůr.⁹⁵ Jindřich Přepýšský zůstal ve funkci regenta až do roku 1550, kdy jeho pravomoci převzal Petr Hamza ze Zábědovic.⁹⁶ Ve službách Pernštejnů ale zůstal i nadále, neboť je uváděn mezi spolupracovníky svého švagra Hamzy. Zemřel po roce 1562.⁹⁷

Ve vztahu k panu Přepýšskému – a nejen k němu – má svou důležitost list Jana z Pernštejna, datovaný 6. 5. 1545, ve kterém prosí své přátele a služebníky, aby byli po jeho skonu nápomocni radou i skutkem jeho třem synům.⁹⁸ List je adresován 15 pánům, rytířům a vladykům. Vedle Jindřicha Přepýšského se tu setkáváme se jmény dalších významných úředníků, u Jana z Pernštejna nepochybně dobře zapsaných a zastávajících významné posty. Je to například Pavel z Hory Obránské, který sloužil jako písař již Janovu otci Vilémovi, další z pardubických místodržících Lacek Štramberský z Hustopeče, Oldřich Humpolec z Prostiboře,⁹⁹ či Jiří Sadovský ze Sloupna.¹⁰⁰

V Janově době titul perňštejnského místodržícího na Pardubicích užívalo více osob. Vedle Jindřicha Přepýšského se v něm totiž objevuje již zmíněný Lacek Štramberský z Hustopeče.¹⁰¹ Pro Pernštejna pracoval už roku 1535. V letech 1539 a 1541 užíval titul „*hejtman dvoru*“.¹⁰² Přepokládám tedy, že v té době zastával funkci hofmistra dvora Jana z Pernštejna. Nejdéle však roku 1548 už vykonával místodržitelenskou funkci,¹⁰³ a to do roku 1550, kdy jej, podobně jako Přepýšského, vystřídal Petr Hamza.

Majetek v Pardubicích získal roku 1539. Tehdy získal dům čp. 81 na náměstí.¹⁰⁴ Dům pak užíval až do své smrti, i když jej roku 1551 zapsal jako dar manželce.¹⁰⁵ To

⁹⁴ Tamtéž, s. 146.

⁹⁵ SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 300. Dvůr stál v prostoru dnešního Smetanova náměstí.

⁹⁶ Bližší informace k této postavě na patřičném místě dále v textu.

⁹⁷ Viz RLBP, s. 53. Byl asi malé postavy, jak dokládá list Jana z Pernštejna: „*což se toho koně dotěje, ... abych ho VMti [Václavovi Těšínskému] od Jindřicha Přepyského zjednati ráčil; ... nikterak ho odbýti nechtěl, ukazující na zróst svuoj i na zróst toho koně, že jse jedno k druhému dobře trefí.*“ Viz AČ XX, č. 257, s. 149–146.

⁹⁸ AČ XX, č. 359, s. 224–225.

⁹⁹ Byl místopísařem Království českého (1545–1552), dlouholetý diplomat a finančník Jana z Pernštejna. Viz RLBP, s. 114, či VOREL, P.: *Pernštejnská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547 (edice listů Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547)*, Východočeský sborník historický 3, Pardubice 1993, s. 231–272, na s. 236, 242.

¹⁰⁰ Rod držel majetky na Hradecku (Sadová). Roku 1529 byl purkrabím na Lanšperku, r. 1532, úředníkem na Kolíně, který byl tehdy v perňštejnské zástavní držbě. Zemřel r. 1546. Viz OTTOVA encyklopedie, heslo Sadovský ze Sloupna. Evidují ho i pardubické trhové knihy: r. 1535 prodal svůj dům čp. 102 v Kostelní ulici. Viz KR I, č. 264, s. 63. Jeho synovec Petr Sadovský byl v 50. letech správcem perňštejnské finanční komory na Moravě.

¹⁰¹ Pocházel z Moravy, kde roku 1523 prodal Štramberk pánům ze Žerotína. Viz OTTOVA encyklopedie, heslo Štramberk.

¹⁰² KR I, č. 332, s. 75 (1539) a č. 361, s. 80 (1541).

¹⁰³ Tamtéž, č. 415, s. 90. 19.10. 1548 se dům v rynku prodával „*s povolením pana Lacka Štramberského, místodržícího JMP a pana Burjana Svítkovského, úředníka na Pardubicích.*“

¹⁰⁴ KR I, č. 342,343, s. 76. Dům získal za 200 kop míšeňských od perňštejnského služebníka Votíka z Bubna.

¹⁰⁵ Tamtéž, č. 344, s. 77.

však není všechno. Krátce držel (mezi březnem a červencem 1539) dům čp. 26 v Zámecké ulici,¹⁰⁶ vlastnil i grunt na Zeleném předměstí.¹⁰⁷ V pozdějších letech po smrti Jana z Pernštejna koupil ještě dva dvory na témže předměstí – mezi lety 1550 a 1556 měl grunt, ve kterém do roku 1548 sídlila Jednota bratrská,¹⁰⁸ od roku 1556 pak velký grunt v dnešní ulici Karla IV.¹⁰⁹ Pan Lacek žil na Pardubicích až do své smrti. Nevíme přesně, kdy zemřel, ale roku 1562 je již mrtev.

Jisté změny, byť zřejmě ne zásadního charakteru, provedl Jan z Pernštejna ve správě vlastního panství. Nevíme z jakého důvodu, ale zrušil titul pardubického hejtmana a nahradil termínem „úředník s osobami k sobě přidanými“.¹¹⁰

„Úředníkem na Pardubicích“ se někdy po nástupu Jana z Pernštejna (poprvé se připomíná r. 1537)¹¹¹ stal Aleš Rodovský z Hustířan. Původem pocházel z vladyckého rodu z Hustířan (u Hradce Králové), jehož další příslušníci stáli ve službách pánů z Pernštejna.¹¹² Městské knihy u něho nedokládají držbu žádného domu v městské evidenci, ale několikrát ho zaznamenávají, většinou jako zastupující osobu.¹¹³ Sám nevlastnil ani žádný majetek na předměstí, ale v letech 1541–1548 držel velký dvůr na Zeleném předměstí jeho bratr Mikuláš.¹¹⁴ V roce 1548, tedy v době, kdy Jan z Pernštejna už začal řešit tísnivou finanční situaci prodejem malých okrajových menších statků ze svých panství, od něj Aleš Rodovský kupuje statek Slatinu, pocházející z konfiskátu města Hradce Králové po nezdařeném odboji z roku 1547.¹¹⁵ Stejným způsobem zvětšil svůj majetek i Alešův další bratr, patrně za Alešova zprostředkování, Jan starší Rodovský. Od Jana z Pernštejna koupil ves Libotov, náležející původně Dvoru Králové nad Labem.¹¹⁶ Aleš Rodovský zemřel asi roku 1557.

V evidenci městských nemovitostí i v dalších pramenech nám v této době vystupuje mnoho dalších služebníků (např. Martin Mertl Kryglštejnar z Kryglštejnar, Jan a Kryštof Humburkové z Belnsdorfu, Petr Kekule ze Stradonic a další), ale vzhledem k neúměrnému nárůstu délky této práce a zatímnímu nedostatku dalších informací k přesnějším

¹⁰⁶ Tamtéž, č. 332,333, s. 75.

¹⁰⁷ SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 254. Dvůr držel mezi lety 1541–1548.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 245.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 307. Dvůr pak držela až do roku 1556 jeho manželka Alena z Petrsdorfu.

¹¹⁰ Neoficiálně se však i nadále užívalo titulatury hejtman. Viz ŠEBEK, F. a kol.: *Dějiny Pardubic I*, s. 130.

¹¹¹ AČ XX, č. 371, s. 411. Smlouva z 25. 11. 1537 o náhradě škod mezi Janem z Pernštejna a poddanými „stala se za úřadu pana Alše Rodovského z Hustířan, ty časy úředníka na Pardubicích.“

¹¹² Např. nám již známý Beneš Bukovský z Hustířan či Jan Záruba z Hustířan. Genealogické schéma Rodovských z Hustířan podává SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky, a tvrze Království českého, II. díl, Hradecko*. Praha 1995 (3. vydání), s. 245.

¹¹³ KR I, 357, s. 79, č. 382, s. 84, č. 386, s. 84. Vždy je titulován jako hejtman nebo úředník na Pardubicích. Zápis č. 142, s. 42 je datován 21. 6. 1527 a Rodovský je zde zmíněn také jako hejtman! Patrně zde došlo k omylu, neboť tou dobou byl hejtmanem Václav Chroustenský z Malovar a roku 1531 je prokazatelně hejtmanem Václav Dobřenský (AČ XX, č. 278, s. 356). Není však vyloučeno, že v té době již Rodovský ve správě panství působil.

¹¹⁴ SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 307. Jedná se o ten samý objekt, jež byl od roku 1556 ve vlastnictví Lacka Štramberského. Viz výše.

¹¹⁵ AČ XX, č. 551, s. 525.

¹¹⁶ Tamtéž, č. 547, s. 525.

zařazení těchto osob rezignují na jejich bližší představování. Nehledě na to, že by se také tímto postupem práce mohla roztržít do ještě více nepřehledné mozaiky.

Smrtí Jana z Pernštejna roku 1548 se situace ve správě panství značně změnila. Bratři Pernštejnové (Jaroslav, Vratislav a Vojtěch), jež zpočátku vlastnili rodové državy v bratrském nedílu,¹¹⁷ se díky svým povinnostem u dvora trvale nezdržovali na Pardubicích, a to ani po smrti otce Jana. Po roce 1548 tedy velmi stoupla úloha některých osvědčených perňštejnských dvořanů a úředníků. Mladým a nezkušeným Pernštejnům (nejstaršímu Jaroslavovi bylo v roce 1548 dvacet) se stali nejen rádcí a pomocníci, jak si přál otec Jan, ale mnohdy takřka rovnocennými partnery. Na jejich schopnostech, zkušenostech a pomoci se stali bratři hlavně v otázkách hospodářského řízení čím dál tím více zadluženého majetku de facto závislí.

Je ovšem pravda, že Jaroslav měl již s chodem dominia své zkušenosti, neboť na sklonku otcova života ho často zastupoval. Byl proto mladšími bratry určen za správce rodového majetku. Vzhledem k tomu, že ale velmi často pobýval v cizině nebo u dvora, jeho snaha korigovat dominikální záležitosti na dálku pomocí dopisů a posílů neměla valný efekt a nemohla pružně reagovat podle potřeby. Nesmírně proto stoupla úloha osob na řídicích místech správy panství.¹¹⁸

Na Pardubicích to byl především místodržitelství triumvirát, který byl za nepřítomnosti panstva (tehdy takřka trvalé) odvolací instancí pro hejtmany a který skoro „vládnul“ nad všemi českými majetky. Dva z nich již známe: Byli to Jindřich Přepýšský z Rychmberku a Lacek Štramberský z Hustopeče. Poslední muž do trojice se jmenoval Heřman Lhotský ze Zásmuk.

První známý člen vladyků ze Zásmuk se připomíná roku 1361. Dělili se do několika větví, z nich Lhotští a Včelínští od začátku 15. století vešli do služeb Rožmberků a pánů z Hradce.¹¹⁹ Heřman Lhotský získal svatbou s Eliškou z Březnice statek Zvíkovec. Po smrti manželky roku 1545 Zvíkovec prodal. Tehdy již musel být nějaký čas ve službách Jana z Pernštejna, neboť je spolu z dalšími žádán o pomoc Janovým dětem po jeho smrti.¹²⁰ 21. 7. 1548 je v deskách zemských datován zápis, kterým Jan z Pernštejna prodal Heřmanovi Lhotskému statek Slatiňany s příslušenstvím a hrad Rabštejnek za 3000 kop gr. českých.¹²¹ Tím snad lze vysvětlit, proč u Lhotského nenacházíme držbu nemovitostí v Pardubicích, ačkoliv působil v úřadě na zámku – jeho vlastní statky byly nedaleko.¹²² Heřman Lhotský ze Zásmuk na Slatiňanech zemřel roku 1554.

Nelze pominout i další dvě velmi důležité osoby. Tou první je pardubický hejtman Burian Svítkovský ze Škudel, který zastával vedoucí úřad téměř po celé toto období –

¹¹⁷ Až do května roku 1552, kdy se majetkově oddělil nejmladší Vojtěch.

¹¹⁸ Jeden příklad za všechny: z listu z 10. 2. 1550, který píše Jaroslav z Pernštejna bratru Vratislavovi, se dovídáme, že nového hejtmana na potštejnském panství má vybrat nikoliv sám pán, ale dvořan a diplomat Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova! Potštejn byl druhým největším rodovým panstvím v Čechách. Viz RLBP, č. 41 a 42, s. 67–68.

¹¹⁹ ОТТОВА encyklopedie, heslo ze Zásmuk.

¹²⁰ AČ XX, č. 359, s. 225. Viz také výše v textu.

¹²¹ Tamtéž, č. 539, s. 524. Majetek pocházel z konfiskátu města Chrudimě po odboji r. 1547.

¹²² V době, kdy již místodržitelskou funkci nevykonával, roku 1551, byl králem jmenován hejtmanem za rytířský stav za Chrudimsko (hejtmanem za pány byl Jaroslav z Pernštejna).

do roku 1558. Burian byl do úřadu uveden již Janem z Pernštejna roku 1544.¹²³ Byl nepochybně vzhledem ke svým dlouholetým zkušenostem ve správě panství (působil zde nejpozději od dvacátých let a začínal z nejnižšího postu jako prostý písař) pro Pernštejny nepostradatelnou osobou na svém místě a roku 1558 byl odvolán hlavně díky svému pokročilému věku.¹²⁴ Druhou osobou byl vedoucí pardubické finanční komory Jiří Kytle ze Lhoty. O jeho důležitosti pro Pernštejny svědčí nejen obsah jeho práce, ale i laskavý postup vrchnosti vůči němu při získávání nemovitostí ve městě. Do Pardubic přišel již roku 1543 z Kladska.¹²⁵ V Pardubicích nahradil ve funkci Mikuláše Jenknara (zemřel), který vedl jednu ze tří perňštejnských finančních komor v Čechách (další byla v Praze a v Kladsku).¹²⁶ Právě roku 1543 si kupuje dům čp. 68 na náměstí, ale platí ho za něj Jan z Pernštejna.¹²⁷ Roku 1545 mu Jan k tomu daroval zahradu.¹²⁸ Za rok na to Kytle prodal dům čp. 68¹²⁹ a koupil si jiný o pár metrů dál, čp. 62.¹³⁰ V roce 1548 si ještě přikupuje jeden z nejlepších domů ve městě, čp. 21 v Zámecké ulici, těsně sousedící se zámeckým Příhrádkem.¹³¹ Po roce 1552 mu zůstal jen tento objekt, protože dům na náměstí prodal.¹³² Dlouho jej už neužíval, neboť po roce 1553 umírá a roku 1556 jeho dům na místě vrchnosti prodává hejtman Svítkovský za 500 kop zámeckému písaři Matouši Tučepskému. Dům byl totiž po smrti Jiříka Kytleho Jaroslavem z Pernštejna zabaven, neboť správce pardubické finanční komory „*dlužil Jeho Milosti Pánovi mnoho peněz*“.¹³³

Rok 1550 byl důležitý hned z několika stran. Pod tlakem stále se zhoršujících financí, dotírajících věřitelů a pod hrozbou možného peněžního bankrotu sáhli bratří k několika opatřením. V prvé řadě drasticky zredukovali stav dvořanstva a služebnictva na rezidenci, čímž fakticky došlo k zániku perňštejnského dvora, který se při pardubickém zámku formoval od dvacátých let 16. stol.¹³⁴ Za druhé nechali počátkem

¹²³ Ve funkci tedy působil plných 14 let, to je o rok déle než někdejší hejtman pana Viléma Bohuslava Běškovec z Běškovic.

¹²⁴ Kariérou této jedné z nejpozoruhodnějších osob správního aparátu, který byl původem prostý poddaný a začínal jako písař pardubické městské rady, se podrobně zabývá HRUBÝ, Vladimír – VOREL, Petr: „*Burianova báseň*“ a *pozdně gotické Pardubice*. In: Beneš, Zdeněk – Maur, Eduard – Pánek, Jaroslav (edd.): Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. Josefa Petráně. Praha 1991, s. 161–190. Případné zájemce odkazují na tuto stať.

¹²⁵ Působil tam jako perňštejnský důchodní písař.

¹²⁶ Financní komory byly potřebné zvláště od konce života Jana z Pernštejna, když se začaly projevovat finanční obtíže. Měly totiž na starost shánění hotovosti, tedy vyjednávání půjček a následné splácení úroků, jednání s věřiteli apod. Úředníci zde tedy měli i poměrně značný prostor pro vlastní „aktivitu“, jak nakonec uvidíme i v případě Jiříka Kytle.

¹²⁷ KR I, č. 369, s. 81 a č. 393, s. 86.

¹²⁸ Tamtéž, č. 394, s. 86.

¹²⁹ Tamtéž, č. 405, s. 87. Prodal jej za 450 kop grošů míšeňských.

¹³⁰ Tamtéž, č. 401, s. 81. Stál o 100 kop více, tedy 550 kgm. Vrchnost měla na domě pohledávky ve výši 100 kgm se splatností po 4 kopách ročně, ale rok po koupi domu částku Kytlovi odpustila.

¹³¹ Tamtéž, č. 412, s. 89.

¹³² Tamtéž, č. 460, s. 99. Jako správný finančník prodal za více, než koupil, za 600 kgm.

¹³³ Tamtéž, č. 506, s. 109.

¹³⁴ Okolnosti a příčiny této události líčí VOREL, P.: *Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích roku 1550*. In: Macková, Marie (ed.): Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.–13. září 1995. Ústí nad Orlicí 1996, s. 121–139.

roku nově uspořádat všechny písemností týkající se majetkových a finančních záležitostí.¹³⁵ Třetí zásah se již velmi úzce týkal správního aparátu: Šlo o zrušení dosavadní místodržitelství správy a její nahrazení jediným regentem s rozsáhlými pravomocemi. V říjnu 1550 se tímto regentem stal Petr Hamza ze Zábědovic.¹³⁶

Jeho jmenování do úřadu vrchního správce perněstejských českých majetků značně rozčarovalo některé staré úředníky, kteří očekávali vlastní postup (kupř. hejtmana Svítkovského). Hamza se totiž nikdy před tím v perněstejských službách neobjevil.¹³⁷ Nakonec však jeho instalace do funkce proběhla úspěšně. Svůj podíl na tom jistě měl i fakt, že Hamza byl vázán příbuzenskými pouty s významnými úředníky.¹³⁸ Petr Hamza byl do úřadu uveden za jediným cílem: Měl svou hospodářskou politikou sanovat hrozivě vyhlížející stav perněstejských financí a odvrátit tak finanční bankrot. K tomuto účelu mu bratři z Pernštejna propůjčili poměrně rozsáhlé rozhodovací pravomoci nad českými dominii, zavázali se nezasahovat do jeho reforem a dohodli se s ním, že veškeré roční výnosy českých panství půjdou jen a jen na ozdravení financí a umořování dluhů. Hamza také převzal vrchní dozor nad českými finančními komorami. Bezprostředně pardubického panství se pak týkalo další úsporné opatření v počtu úřednictva a ve výši služného bývalým služebníků, které připravil Hamza s hejtmanem Svítkovským a Jindřichem Přepýšským a schválil Jaroslav z Pernštejna v lednu 1551.¹³⁹

Zprvu slibně se rozjíždějící program Hamzových ekonomických opatření přinášel ovoce. Ale již začátkem následujícího roku se vyskytly problémy, ke kterým se ještě přidávala zvyšující se finanční nekázeň Pernštejnů. Ti porušovali smlouvu a stále více odčerpávali hotovost pro své neodkladné potřeby i z českých panství, ačkoliv se tomu Hamza bránil.¹⁴⁰ Nakonec po různých peripetiích byl v červnu 1551 ustanoven správcem všeho majetku nejmladší Vojtěch z Pernštejna a Hamza jej měl pouze zastupovat v případě nepřítomnosti. Po tomto datu Hamzova osobní zainteresovanost výrazně klesla a rezignoval na jakákoli vlastní opatření. Po roce 1552 již o něm nemáme přesnějších zpráv. Ještě v době prvního dělení majetku (v květnu 1552 se oddělil Vojtěch) byl ve funkci, ale nejpozději roku 1554 již pro Pernštejny nepracoval.¹⁴¹

¹³⁵ RLBP, č. 38, s. 66, č. 52, s. 73, č. 63, s. 77–78. Uspořádáním registratury byl pověřen Jiří Kytle ze Lhoty a Andreáš z Dubnice, další perněstejský služebník, vlastníci v letech 1542–43 dva domy v Pardubicích (KR I, č. 370–372, s. 82 a č. 380–381, s. 83). Dohledem nad nimi byl pověřen Jindřich Přepýšský.

¹³⁶ Období Hamzova regentství detailně zkoumá VOREL, P.: *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa perněstejských dominii v Čechách v letech 1550–1552*. Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C, Institute of Languages and Humanities, 1996, s. 115–140. Případně zájemce odkazuji na tuto studii. Zde se omezím jen na nejzákladnější fakta, čerpaná především z této studie.

¹³⁷ Na jeho uvedení do funkce měl největší podíl Oldřich Humpolec z Prostiboře, který měl být původně správcem místo Petra Hamzy, ale funkci nepřijal.

¹³⁸ Bývalý hejtman Aleš Rodovský z Hustířan byl jeho strýc, Jindřich Přepýšský a Kryštof Skuhrovský švagři, starého regenta Jan Tamchynu z Doubravice nazývá „švagrem a otcem“. Kmotrovské vztahy měl k Heřmanu Lhotskému ze Zásmyk.

¹³⁹ RLBP, č. 395, s. 220–221.

¹⁴⁰ Svůj dopad určitě měla také skutečnost, že Petr Hamza si velmi nerozuměl se správcem moravské finanční komory na Tovačově Petrem Sadovským ze Sloupna.

¹⁴¹ Toho roku byl jmenován hejtmanem Chrudimska za rytířský stav. Zemřel v říjnu 1557.

Nepodařilo se mi zjistit, zda vůbec a kým byla obsazena regentská funkce po jeho odchodu, tedy mezi lety 1554 a 1560.

Jisté ale je, že úvěrová krize Pernštejnů kulminovala. Nové půjčky začali získávat pouze za cenu zástavy majetku. Tato praxe narostla do oblundných rozměrů, takže v době, kdy se jednalo o nuceném prodeji Pardubic, tu Jaroslavovi z Pernštejna nepatřilo de facto nic.

Na závěr se však vraťme ještě k pardubickým úředníkům. Už víme, že roku 1558 byl staříčský Burian Svítkovský zproštěn hejtmanského úřadu. Na dva roky se jeho nástupcem stal Čeněk Bořek z Poličan.¹⁴² Mnoho o něm nevíme, není u něj ani doložena držba nemovitosti přímo ve městě, jen v letech 1541–2 vlastnil darem vrchnosti grunt v dnešní Karlově ulici.¹⁴³ Zemřel roku 1561, krátce po prodeji Pardubic. V éře komorního velkostatku se však na Pardubicích objevuje jeho blízký příbuzný, snad syn nebo bratr: Jan Bořek z Poličan. V letech 1572–1585 byl předním fišmistrem.¹⁴⁴ Ve funkci nahradil Matouše Křižanovského ze Živanic, který ji zastával od roku 1560.¹⁴⁵

Pardubické purkrabství jsme opustili počátkem dvacátých let. Tehdy se na purkrabském postu nalézal Pavel Vaniš ze Ždánic. Opět trochu jasněji nám purkrabský úřad vystupuje na světlo až těsně před koncem perňštejnské vlády na Pardubicích. Už jsem se zmínil, že patrně roku 1541 byl purkrabím pozdější hejtman Čeněk Bořek z Poličan. A právě v roce, ve kterém Čeněk převzal hejtmanský úřad (1558), máme doloženou novou osobu pověřenou řízením pardubického perňštejnského sídla. Tou osobou je Boleslav Sedloňovský z Lovčic.¹⁴⁶ Sedloňovský se stal roku 1551 majitelem domu čp. 86 v Bartolomějské ulici.¹⁴⁷ Za čtyři roky poté si koupil výstavní dům čp. 116 na náměstí,¹⁴⁸ když před tím čp. 86 prodal.¹⁴⁹ Boleslav Sedloňovský vykonával svěřený úřad i po prodeji Pardubic královské komoře, až do své smrti roku 1563.¹⁵⁰

Z pramenů nám již od počátku perňštejnské vlády nad panstvím vystupují mnozí další úředníci, kteří však, jak již bylo řečeno, nejsou blíže funkčně specifikováni a je velmi obtížné rekonstruovat náplň jejich práce. Jejich výčet by práci neúměrně zatížil, omezím dále se proto jen na nejzajímavější z těch, u kterých se lze v pramenech něčeho bližšího dopátrat.

¹⁴² Na panství ale určitě působil už dříve, SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 38 udává, že už od roku 1547, Sakař uvádí, že již v r. 1541 byl purkrabím.

¹⁴³ SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 309.

¹⁴⁴ ŠIMEK, T.: c. d., s. 152. Jan Bořek držel v letech 1564–1588 grunt na Bílém předměstí (dnešní Štrossova ul.). Do r. 1594 jej vlastnila jeho manželka viz SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 418.

¹⁴⁵ Matouš sloužil již Pernštejnům, kteří se také zasloužili o jeho nobilitaci. Nobilitován s přídomkem Křižanovský z Živanic byl r. 1557, r. 1567 jej panovník povýšil do rytířského stavu. Viz ŠEBEK, F. a kol.: *Dějiny Pardubic I*, s. 202, pozn. 6. Už roku 1541 sloužil jako důchodní písař, který spravoval výnosy z panství. Od roku 1543 je také zakoupen ve městě, v roce 1551 měl ve svém vlastnictví dvůr na Zeleném předměstí, na rohu dnešní Pernerovy ulice a třídy Míru.

¹⁴⁶ SOkA Pardubice, fond Archiv města Pardubice, list č. 689.

¹⁴⁷ KR I, č. 442, s. 95.

¹⁴⁸ Tamtéž, č. 511, s. 110.

¹⁴⁹ Tamtéž, č. 507, s. 110.

¹⁵⁰ ŠIMEK, T.: c. d., s. 150.

Předně rybníční registra. Díky ním si můžeme utvořit jakýsi obrázek o služebnících, vykonávajících pro Pernštejny cenné profesionální služby při výstavbě vodních děl a při zajišťování provozu rybníční sítě. Mezi lety 1494–1500 se při vyplácení náhrad objevují téměř výhradně jen dva muži – Jan Zdechovský ze Sekyřic a Pavel Kabát z Bohdanče. Druhý z nich, původem měšťan z nedalekého Bohdanče se takřka důsledně tituluje jako „úředník na Pardubicích“. Považuji za pravděpodobné, že Pavel Kabát měl v této době na starosti agendu související s rybníčním hospodařením, tedy něco takového, co v pozdější době vykonával rybníční písař a panský fišmistr.¹⁵¹ Později nám z register vystupují jiní úředníci, již přímo nazýváni fišmistry.¹⁵² Od roku 1515 je to Jan Vlček, muž prostého původu, který však v úřadě díky svým schopnostem vydržel až do prodeje panství roku 1560.¹⁵³ Setkáme se zde i s druhou neméně zajímavou postavou se stejným titulem. Je jí Jan Stanovský z Čechtíc, řečený Mřeň, který se v registrech uvádí jako fišmistr mezi lety 1508 až 1520,¹⁵⁴ a i jemu je připisována přímá stavební účast na rybníčních pracích.¹⁵⁵ Jan Stanovský působil ve Vilémových službách již před příchodem na Pardubice, jako purkrabí na jihočeské Hluboké.¹⁵⁶ Po roce 1520 se ve služebném poměru již neobjevuje a zemřel roku 1535.¹⁵⁷

Nepřehlédnutelnými postavami správního aparátu pardubického panství, ve kterém se objevují skoro po celou první polovinu 16. století, jsou bratři Pavel a Jiří Vanišové z Bohdanče, nobilitovaní s přídomkem ze Ždánic. Pavel Vaniš se od počátku 16. stol. objevuje u nejrůznějších majetkoprávních jednání na panství, jeho jméno je neustále zmiňováno v registrech smluv poddaných. Díky nasbíraným zkušenostem dostal později na starost dohled nad vedením purkrechtních a sirotčích knih panství.¹⁵⁸ Připomeňme, že jej Vojtěch z Pernštejna výslovně jmenuje ve svém zřízení hejtmanovi, tou dobou Pavel zastával purkrabský úřad. Pokud vím, tak naposledy se objevuje ve Vojtěchově testamentu z 22. 11. 1531. Pernštejn ho tu podaroval, stejně jako bratra Jiřího, slušnou sumou 300 kop grošů českých.¹⁵⁹

¹⁵¹ Mou hypotézu podporuje i to, že Pavel Kabát se jinde než právě v rybníčních registrech neobjevuje. SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 37 tvrdí, že Pavel Kabát z Bohdanče byl v mezidobí 1494–1496 hejtmanem. Bylo by to velmi lákavé, zvláště, když nevíme, kdo mezi lety 1492 a 1508 úřad zastával. Pro tuto domněnku jsem ale nenašel odpovídající pramennou oporu. Považuji to za nepravděpodobné i z toho důvodu, že Pavel Kabát byl původem poddanský měšťan a v této době jsou hejtmanské funkce svěřovány výhradně do rukou urozených osob.

¹⁵² AČ XVII, s. 515.

¹⁵³ ŠEBEK, F. a kol.: c. d., s. 91 a pozn. 51. ŠIMEK, T.: c. d., na s. 150 uvádí, že ještě r. 1566 byl mezi kandidáty na uprázdněné místo purkrabího pardubického zámku. V té době by se již musel těšit velmi pozhnanému věku.

¹⁵⁴ AČ XVII, s. 502–533.

¹⁵⁵ 12. 4. 1519 je zmiňován jako stavitel strouhy přes pozemky bohदानeckých měšťanů „...v jeho roli pan Mřeň překop dělal“ (AČ XVII, s. 523), taktéž v Živanicích (Tamtéž, s. 533).

¹⁵⁶ ŠEBEK, F. a kol.: c. d., s. 91.

¹⁵⁷ Na Pardubicích se ale setkáváme s jeho blízkým příbuzným, patrně synem. Roku 1553 kupuje Jindřich Stanovský z Čechtíc, jinak Mřeň, od Ludvíka z Řásné dům čp. 50 na SV straně náměstí (viz Příloha 1) za 800 kop gr. míšeňských. Dům držel ještě roku 1563 (viz KR I, č. 474, s. 102). V roce 1548 mu Jan z Pernštejna prodává ves Třebeš (AČ XX, s. 524).

¹⁵⁸ Viz HRUBÝ, V. – VOREL, P.: c. d., s. 164.

¹⁵⁹ AČ XX, č. 283, s. 365.

Pavlův bratr Jiří Vaniš sbíral zkušenosti spíše ve věcech hospodářského rázu. Mezi lety 1507–1522 jej můžeme vystopovat při zajišťování náhrad škod poddaným za zničené pozemky,¹⁶⁰ roku 1519 spolu s dalšími kolegy kupříkladu vyměřoval lesní porosty určené k mýcení pro potřeby provozu pardubického zámku.¹⁶¹ Jiří vlastnil i majetky ve městě. Od roku 1532 držel spáleniště gruntu v sousedství panského dvora „na Vystrkově“ na Bílém předměstí.¹⁶² V květnu 1530 kupuje dům ve vnitřním městě čp. 52.¹⁶³ Mám za to, že někdy v té době vešel v držbu vrchnostenského domu čp. 21 v Zámecké ulici, neboť 26. 5. 1541 tento dům prodává Jan z Pernštejna na místě sirotků Jiříka Vaniše Václava, Jana a Anny.¹⁶⁴ Patrně nedlouho před tímto datem Jiří Vaniš zemřel. Bez zajímavosti není ani zmínka (bohužel v tomto směru ojedinělá), která nám dokládá, že Jiří Vaniš se během let své služby domohl značného postavení, a jež ho vynáší na post jednoho z místodržících Jana z Pernštejna.¹⁶⁵

V okruhu dvořanů pánů z Pernštejna můžeme nalézt i blíže nespecifikované důvěrné služebníky,¹⁶⁶ kteří vykonávali pro pány řadu služeb, jako například zastupování vrchnosti při všelijakých podnicích, od společenských akcí přes drobné vklady do desek zemských až po soudní jednání menšího významu.¹⁶⁷ Nepochybně jim poskytovali diskrétní služby i v jemných diplomatických stycích a jako zprostředkovatelé některých jednání politického charakteru, ale i díky tomu je jejich konkrétnější činnost pramenně jen obtížně zachytitelná.¹⁶⁸

Předkládaný informativní příspěvek měl – vzhledem k omezenému publikačnímu prostoru – seznámit především s osobami, pohybujícími se ve službách pánů z Pernštejna hlavně na nejvyšších místech správního aparátu, s osobami, které řídily a do značné míry rozhodovaly a spoluutvářely osud dominia, s osobami, které měly přímý vliv na situaci na panství, na výrobní vztahy uvnitř tohoto komplexu, na rentabilitu do něj

¹⁶⁰ Pavel Vaniš je zde podchycen také, ale nepoměrně méně často.

¹⁶¹ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn. č. 1512, fol. 215.

¹⁶² SAKAŘ, J.: *Dějiny IV*, s. 429. Do r. 1542 jej držely Vanišovy děti.

¹⁶³ KR I, č. 152, s. 43. Byl to dům čp. 52, tentýž, co do roku 1528 držel hejtman Chroustenský. O necelý měsíc později jej už ale zase prodává. Tamtéž, č. 191, s. 49. Dům koupil za 90 kgm, prodal za 100 kgm Janu Zárubovi z Hustiřan Viz Příloha 1.

¹⁶⁴ Tamtéž, č. 357, s. 79. Jeho Milost Pán byl zastoupen hejtmanem Alešem Rodovským z Hustiřan.

¹⁶⁵ Tamtéž, č. 307, s. 70. Postoupení jisté části vrchnostenských domovních peněz obci a špitálu oznamovali v městské radě „pan Jindřich Přepýšský z Rychmburka a pan Jiří Vaniš ze Ždánic, místodržící Jeho Milosti Pána na Pardubicích.“

¹⁶⁶ Například již zmiňovaný Václav Opršal ze Zher, Petr Příbek z Otoslavice nebo Čeněk Pařízek z Pařízku a další.

¹⁶⁷ Podobné služby Vilémovi poskytovali i drobní spříznění vladykové z okolí dominia, kteří k němu jinak nebyli ve služebním poměru. Kupř. Heřman a Petr Slepotičtí ze Sulic, Mikuláš z Mezilesic a na Týnci, jako arbitr v častých třenicích mezi Vilémem a hradeckými měšťany figuruje Jan z Kunšicho a na Zaječicích. Podobné klientské vazby Pernštejnů k sousedním zemanům v první pol. 16. stol. by zasluhovaly bližší badatelskou pozornost. Pro následující období se tímto problémem zabýval BŮŽEK, V.: *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*. In: Vorel, Petr (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách*, s. 213–226.

¹⁶⁸ Blíže VOREL, P.: *Život na dvoře*, s. 351.

vložených prostředků. Další pozornost bych chtěl i za použití dalších pramenů¹⁶⁹ zaměřit do nižších pater úřednické pyramidy, pokusit se objasnit obsazení nižších správních funkcí a poté analyzovat majetkové poměry a příbuzenské vazby perštejnských úředníků na Pardubicích. Jak ukazují první náznaky, výsledek by mohl být velmi zajímavý.

Summary

CLERICAL STAFF ON PERSTEJN ESTATE IN PARDUBICE BETWEEN 1491–1560

The article covers the period between 1491 and 1560, i. e. the period when Pardubice estate was in the possession of Perstejn family. It was then when the whole series of events took place, leading in their consequences to the creation of a typical model of an aristocratic manor of an early stage.

Successful functioning of the whole complex mechanism, which aristocratic manor undoubtedly was, would be unthinkable without the rank of specialised professional clerks, coming mostly from the lower nobility who, with their abilities and experience, helped to keep the whole system going. This group of individuals, who formed the executive administrative body and governed the estate through the instructions from the nobility (in this case, of Pardubice), stands in the foreground of this paper. The picture of how the main administrative posts were staffed during this period is outlined here. The lower-ranked clerks or “servants” (non-specific in the sources) are mentioned only if the person in the position was interesting in one way or other. Not only the life-long career is shown in outline, but also, with the help of sources of mostly regional provenance, the possession of the property in view of the residential Pardubice.

Translated by Lukáš Orichovský

Vítězslav Prchal
Katedra Historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

¹⁶⁹ V SOA Zámorsk, Vs Pardubice jsou například uloženy další hospodářské materiály místní provenience: souvislá řada purkrechtních knih a register, sirotčí knihy, registra pří atp.